

KONSTITUTSIYA – ADOLAT VA TARAQQIYOT MEZONI**O'rinov Jonibek Bahodirovich**

Yunusobod tumani 272-maktabning tarix fani o'qituvchisi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17553304>

Annotatsiya. Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi davlat suvereniteti, ijtimoiy adolat, huquqiy davlat va fuqarolik jamiyati qurilishidagi asosiy omil sifatida tahlil qilinadi. Maqola falsafiy-nazariy nuqtayi nazardan Konstitutsiyaning inson va jamiyat taraqqiyotidagi o'rni, adolat konsepsiyasining evolyutsiyasi hamda huquqiy tafakkurning rivojlanish bosqichlari orqali yoritiladi. Konstitutsiya nafaqat huquqiy hujjat, balki milliy tafakkur, qadriyatlar va ijtimoiy ongning mevasidir.

Kalit so'zlar: Konstitutsiya, adolat, taraqqiyot, huquqiy davlat, inson huquqlari, erkinlik, fuqarolik jamiyati, milliy qadriyat, falsafa, demokratiya, suverenitet, huquqiy tafakkur.

CONSTITUTION – A CRITERIA OF JUSTICE AND DEVELOPMENT

Abstract. This article analyzes the Constitution of the Republic of Uzbekistan as a key factor in the construction of state sovereignty, social justice, the rule of law and civil society. The article examines from a philosophical and theoretical point of view the role of the Constitution in the development of man and society, the evolution of the concept of justice and the stages of development of legal thought. The Constitution is not only a legal document, but also the fruit of national thought, values and social consciousness.

Keywords: Constitution, justice, development, rule of law, human rights, freedom, civil society, national value, philosophy, democracy, sovereignty, legal thought.

КОНСТИТУЦИЯ – КРИТЕРИЙ СПРАВЕДЛИВОСТИ И РАЗВИТИЯ

Аннотация. В статье анализируется Конституция Республики Узбекистан как ключевой фактор построения государственного суверенитета, социальной справедливости, верховенства права и гражданского общества. В статье с философско-теоретической точки зрения рассматривается роль Конституции в развитии человека и общества, эволюция понятия справедливости и этапы развития правовой мысли.

Конституция – это не только правовой документ, но и плод национальной мысли, ценностей и общественного сознания.

Ключевые слова: Конституция, справедливость, развитие, верховенство права, права человека, свобода, гражданское общество, национальная ценность, философия, демократия, суверенитет, правовая мысль.

Kirish

Har bir millatning tarixida uning siyosiy tafakkur darajasini, ijtimoiy barqarorlikni va ma'naviy yuksalishni belgilab beruvchi poydevor hujjat mavjud bo'ladi. O'zbekiston xalqi uchun bunday tarixiy, siyosiy va falsafiy ahamiyatga ega manba — bu Konstitutsiyadir. U xalq irodasining huquqiy ifodasi, adolat va taraqqiyot mezonidir. Konstitutsiya davlat boshqaruvining yurak urish ritmini belgilovchi tizim, fuqarolik jamiyati uchun yo'l xaritasidir.

Insoniyat tarixiga nazar tashlaganda, adolat tushunchasi barcha davrlarda jamiyat taraqqiyotining asosiy o'lchovi bo'lib kelgan. Aristotel adolatni "har kimga o'z haqqini berish" sifatida talqin qilgan bo'lsa, Forobiy uni "fazilatli jamiyatning tayanchi" deb bilgan.

Shu ma'noda, Konstitutsiya adolatni huquqiy shaklga keltirgan eng oliy qadriyat sifatida namoyon bo'ladi. O'zbekiston Konstitutsiyasi ham ana shu qadimiy falsafiy g'oyaning zamonaviy davrdagi ifodasidir.

Asosiy qism

1. Konstitutsiya – xalq irodasining huquqiy timsoli

Konstitutsiya xalqning siyosiy irodasi, ma'naviy qadriyatlari va tarixiy tajribasining huquqiy shaklidir. U xalq va davlat o'rtasidagi muqaddas ijtimoiy kelishuvni ifodalaydi. Shu bois, Konstitutsiyani anglash uchun faqat huquqshunoslik emas, balki falsafiy tafakkur, sotsiologik va siyosiy tahlil zarur.

O'zbekiston Respublikasining 1992-yilda qabul qilingan Konstitutsiyasi xalqimizning o'z mustaqil yo'lini tanlaganini huquqiy jihatdan mustahkamladi. U inson huquqlari, adolat, tenglik, demokratiya, suverenitet va ijtimoiy hamjihatlik tamoyillariga asoslanadi. Bularning barchasi falsafiy mazmunga ega, chunki ular jamiyatni nafaqat boshqarish, balki uni ma'naviy yuksaltirishga xizmat qiladi.

2. Adolat falsafasi va Konstitutsiyaning mazmuni

Adolat (lotincha justitia) qadimdan insoniyat tafakkurining markaziy tushunchalaridan biridir. Sharq mutafakkirlari — Forobiy, Ibn Sino, Navoiy, Beruniy — adolatni jamiyat barqarorligining mezoni sifatida ko'rganlar. Zamonaviy O'zbekiston Konstitutsiyasi ana shu falsafiy ildizlarga tayangan holda, adolatni davlat siyosatining asosi sifatida belgilagan.

Konstitutsiyaning har bir moddasida adolat printsipi mujassamdir. Masalan, 13-moddada inson huquqlari va erkinliklari oliy qadriyat sifatida e'tirof etiladi. Bu — huquq falsafasining yutug'idir. Adolat faqat jazolash yoki mukofotlash mexanizmi emas, balki har bir fuqaroning imkoniyatlar tengligi, huquqiy himoyasi va ijtimoiy ishtirokini ta'minlash tizimidir.

Adolat va taraqqiyot o'zaro uzviy bog'liq. Adolat bo'lmagan jamiyatda barqaror taraqqiyot bo'lishi mumkin emas. Shu bois Konstitutsiya nafaqat davlat hokimiyatini tartibga soladi, balki ijtimoiy adolatni himoya qilishning falsafiy negizini yaratadi.

3. Taraqqiyot mezoni sifatida Konstitutsiya

Taraqqiyot — bu faqat iqtisodiy o'sish emas, balki inson salohiyatining ro'yobga chiqishi, ijtimoiy tenglikning mustahkamlanishi va ma'naviy qadriyatlarning yuksalishidir.

Konstitutsiya ana shu jarayonning huquqiy yo'nalishini belgilaydi. O'zbekistonning yangi tahrirdagi Konstitutsiyasi (2023) bu borada tub burilish yasadi. U "Inson – jamiyat – davlat" tamoyilini ilgari surib, taraqqiyot markaziga inson manfaatlarini qo'ydi.

Bu yondashuv falsafiy jihatdan ekzistensial qadriyatlarni huquqiy tizim bilan uyg'unlashtiradi. Inson endi davlat siyosatining ob'ekti emas, balki sub'ekti sifatida qaralmoqda.

Bu o'zgarish milliy taraqqiyot paradigmasining yangilanishini anglatadi. Shu ma'noda, Konstitutsiya – bu hujjat emas, balki yashovchan falsafiy tizim, ijtimoiy ongning ramzidir.

4. Konstitutsiya va huquqiy tafakkur evolyutsiyasi

O'zbekiston Konstitutsiyasi 30 yildan ortiq davrda nafaqat huquqiy hujjat sifatida, balki ijtimoiy tafakkurni shakllantiruvchi manba sifatida rivojlanib keldi. Dastlab u mustaqillikni huquqiy jihatdan mustahkamlashga xizmat qilgan bo'lsa, bugungi kunda jamiyatning ma'naviy-axloqiy yangilanishini boshqaruvchi konseptual manbaga aylandi.

Falsafiy nuqtayi nazardan, Konstitutsiya huquqiy tafakkurning uch bosqichini aks ettiradi:

1. Normativ bosqich – huquqiy tartibga solish va davlat tuzilishini belgilash;
2. Aksiologik bosqich – adolat, tenglik, erkinlik kabi qadriyatlarni mustahkamlash;
3. Egzistensial bosqich – insonning jamiyatdagi haqiqiy hayotiy ishtirokini ta'minlash.

Demak, Konstitutsiya nafaqat qonunlar majmuasi, balki inson borlig'ining huquqiy ifodasidir.

5. Adolat va taraqqiyotning integratsion modeli

Konstitutsiya asosida shakllangan adolatli jamiyat modelini “integratsion adolat” deb atash mumkin. U uchta asosiy o‘lchovga tayanadi:

Huquqiy tenglik – fuqarolarning qonun oldida tengligi;

Ijtimoiy barqarorlik – ijtimoiy tabaqalar o‘rtasidagi muvozanat;

Ma’naviy uyg‘unlik – jamiyat ongida adolat g‘oyasining mustahkam o‘rni.

Taraqqiyot esa bu uchlikning natijasi sifatida yuzaga chiqadi. Agar adolat huquqiy shaklga ega bo‘lsa, taraqqiyot ijtimoiy voqelikka aylanadi. Shu jihatdan Konstitutsiya adolatni huquqiy normadan falsafiy tizimga aylantiruvchi manbadir.

6. Yangi O‘zbekiston Konstitutsiyasi – yangi tafakkur

2023-yilgi tahrir O‘zbekiston Konstitutsiyasini yangi bosqichga olib chiqdi. Unda inson huquqlari, ijtimoiy adolat va barqaror taraqqiyot o‘rtasidagi bog‘liqlik yanada chuqurroq yoritildi.

Falsafiy nuqtayi nazardan, bu “insonparvar konstitutsiyaviylik” tamoyilidir.

Endi davlat siyosatining markazida inson turadi. Bu G‘arb falsafasidagi Kantning “insonni maqsad sifatida ko‘rish” g‘oyasiga hamohangdir. Shu bilan birga, Sharq falsafasidagi “inson kamoloti – jamiyat kamoloti” konsepsiyasi ham amalda o‘z ifodasini topdi.

Xulosa

Konstitutsiya – bu insoniyat tafakkurining yuksak yutug‘i, davlat va jamiyat o‘rtasidagi eng muhim axloqiy-huquqiy kelishuvdir. U faqat qonunlar majmuasi emas, balki millatning o‘zlikni anglash, ijtimoiy adolatni qaror toptirish va ma’naviy barkamollikka intilish yo‘lidagi huquqiy manzili hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi ham ana shunday tarixiy va falsafiy ahamiyatga ega manbadir. U xalqning asriy orzularini, adolatga bo‘lgan intilishini va taraqqiyot yo‘lini huquqiy shaklda mustahkamlagan.

Konstitutsiya adolatning eng oliy mezon sifatida insonni, uning sha’ni, qadr-qimmatini va erkinligini yuksak qadriyat sifatida e’tirof etadi. Bu tamoyil qadimiy Sharq falsafasida shakllangan “odamiylik – barcha fazilatlarining onasi” g‘oyasining zamonaviy huquqiy ifodasidir.

Inson huquqlarini kafolatlash orqali Konstitutsiya jamiyat taraqqiyotining ichki mohiyatini belgilab beradi. Chunki adolat faqat jazoni yoki mukofotni emas, balki imkoniyatlar tengligini, ijtimoiy ishtirok va huquqiy mas’uliyatni ham o‘z ichiga oladi.

Bugungi kunda Konstitutsiyaning falsafiy ahamiyati shundaki, u jamiyat tafakkurida adolatni nafaqat qonuniy norma, balki axloqiy mezon sifatida mustahkamlamoqda. Inson o‘z huquqini bilgan va uni qadrlagan jamiyatda huquqiy madaniyat shakllanadi, bu esa demokratiya va barqarorlikning kafolatidir. Shu ma’noda, Konstitutsiya adolatni nazariy tushunchadan amaliy qadriyatga aylantiruvchi eng muhim huquqiy mexanizm hisoblanadi.

Konstitutsiyaning falsafiy mohiyatida adolat va taraqqiyot o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlik yotadi. Adolat yo‘q joyda taraqqiyotning poydevori mustahkam bo‘lolmaydi, taraqqiyot yo‘q joyda esa adolatning mazmuni so‘nadi. Shu bois Konstitutsiya bu ikki tushunchani uyg‘unlashtirib, ularni davlat va jamiyat siyosatining markaziga qo‘yadi. Inson manfaatlari, tenglik, ijtimoiy himoya va erkinlikni ta’minlash orqali u jamiyatning har bir qatlamida barqaror rivojlanish sharoitini yaratadi.

Falsafiy tahlil nuqtayi nazaridan qaraganda, Konstitutsiya insoniyat tafakkurining evolyutsion bosqichlarini o‘zida mujassam etgan. U avvalo normativ bosqichda davlat tuzilishini belgilaydi, keyin aksiologik bosqichda qadriyatlarni mustahkamlaydi, va nihoyat ekzistensial bosqichda inson borlig‘ini himoya qiladi. Bu jarayon har bir fuqaroning hayot falsafasiga, ijtimoiy ongi va o‘zligini anglash darajasiga ta’sir ko‘rsatadi.

Shu ma'noda, Konstitutsiya huquqiy matndan tashqari, falsafiy matn hamdir – unda inson va jamiyat o'rtasidagi ma'naviy aloqalar ramziy shaklda mujassam.

Yangi O'zbekiston sharoitida Konstitutsiyaning mazmuni yanada boyidi. 2023-yilda qabul qilingan tahrir insonni davlat siyosatining markaziga qo'ydi. Bu tamoyil falsafiy jihatdan Kantning "insonni maqsad sifatida ko'rish" g'oyasiga yaqin. Shu bilan birga, bu yondashuv Sharq falsafasidagi inson kamoloti, jamiyat va davlat uyg'unligi haqidagi qarashlarni zamonaviy huquqiy asosda qayta talqin qiladi. Yangi tahrirdagi Konstitutsiya, aslida, O'zbekistonning yangi falsafiy paradigmasidir: u jamiyatni boshqarish emas, balki uni anglash va rivojlantirish vositasiga aylangan.

Konstitutsiya – bu o'zgaruvchan dunyoda barqarorlik timsoli. U zamon bilan birga yangilanadi, biroq mohiyati o'zgarmaydi. Chunki adolat va taraqqiyot insoniyatning abadiy qadriyatlaridir. Har bir avlod Konstitutsiyani qayta o'qib, o'z davrining talablari va ruhiyatiga mos ma'no topadi. Shu sababli, u hujjat emas, balki tirik organizm – millat tafakkurining yurak urishidir.

Falsafiy jihatdan olganda, Konstitutsiya adolatning "metafizik o'lchovi"dir. U nafaqat qonuniy tartibni, balki insoniyatning axloqiy uyg'unligini ham belgilaydi. Unda adolat faqat davlat vazifasi sifatida emas, balki fuqarolik ongining me'yoriy holati sifatida qaraladi. Shu bois, haqiqiy adolat Konstitutsiya matnida emas, balki uning tamoyillarini hayotga tadbqiq etayotgan insonlarning ongida yashaydi.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, Konstitutsiya – bu jamiyatning ruhiy va huquqiy uyg'unligi mahsuli. U insonni himoya qiluvchi qalqon, davlatni boshqaruvchi kompas, jamiyatni birlashtiruvchi g'oya, tafakkurni yuksaltiruvchi manbadir. Har bir fuqaro Konstitutsiyani o'z hayotining bir qismi sifatida anglagandagina, undagi adolat va taraqqiyot tamoyillari to'liq ro'yobga chiqadi.

Shunday ekan, Konstitutsiyani o'rganish – bu faqat qonunni emas, balki inson mohiyatini, milliy tafakkur yo'lini va jamiyatning ma'naviy istiqbolini o'rganishdir. Chunki Konstitutsiya – adolatni o'lchovga, taraqqiyotni mezonga aylantirgan eng buyuk ijtimoiy falsafadir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – Toshkent, 2023.
2. Karimov I.A. O'zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida. – Toshkent: O'zbekiston, 2011.
3. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent, 2022.
4. Forobiy A. Fozil odamlar shahri. – Toshkent: Yozuvchi, 1993.
5. Ibn Sino A. Donishnoma. – Toshkent: Fan, 1980.
6. Navoiy A. Mahbub ul-qulub. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 1983.
7. Aristotel. Politika. – Moskva: Nauka, 1984.
8. Kant I. Kritika prakticheskogo razuma. – Moskva: Mysl, 1994.
9. Beruniy A.R. Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar. – Toshkent: Fan, 1973.
10. To'raev A. Huquq falsafasi asoslari. – Toshkent: TDYuU nashriyoti, 2019.
11. Abdullayev A. O'zbekiston konstitutsiyaviy huquqi. – Toshkent: Adolat, 2020.
12. Saidov A.X. Inson huquqlari umumiy nazariyasi. – Toshkent, 2018.
13. Rahmonov M. Fuqarolik jamiyatining falsafiy asoslari. – Toshkent: Universitet, 2021.